

Bevat het nieuwste deel van het *NBW* dan enkel leesvoer voor heemkundigen? Uiteraard niet. De geïnteresseerde zal verheugd zijn voor de middeleeuwen interessante bijdragen te vinden over Jan van Boendale (een kundig en zeer volledig artikel van J. van Gerven), over Margareta van York (door M. Lauwers, met charme en veel liefde voor het personage geschreven; de Vaughan-boeken en het artikel van L. Hommel uit 1954 ontbreken in de bibliografie), over filosoof-theoloog Hendrik van Gent (voorzeker één van de knapste bijdragen in het deel, van de hand van de vermaarde specialist R. Macken) en over Willem van Auxonne, artikel geschreven door M. Vandermaesen die op basis van zijn doctorsthesis ook een tiental andere nota's over de raadsheren van de Vlaamse graaf Lodewijk van Nevers verzorgde. Voor de moderne tijd signaleren wij de artikelen over L. Guicciardini (degelijke bijdrage door R.H. Touwaide, al ontbreken in de bibliografie de publikaties van W. Brulez), over de figuur van de 'uomo universale' W. Cobergher (van specialist terzake P. Soetaert) en de lange nota van R. van Roosbroeck die in zijn bekende stijl het belang van de regering en de persoonlijkheid van Filips II voor de Nederlanden aantoonst. Bij de hedendaagse geschiedenis moest L. Schepens de controversiële figuur van een Joris van Severen beschrijven, een moeilijke taak waarvan de auteur zich in slechts vijf kolommen goed gekwetend heeft. Vermeldenswaard zijn eveneens de overzichten gewijd aan de historici P. Geyl en L. Rogghé, de lexicograaf K. Stallaert, de naamkundige H. van de Wijer en de letterkundige H. Teirlinck.

Zoals men merkt, ruime keuze voor eenieder, al is het grootste deel van de bijdragen voorbehouden aan de negentiende en twintigste eeuw (ca. 56 pet.) terwijl middeleeuwen en moderne tijd zich met respectievelijk 14 en 30 procent tevreden moeten stellen. Het register achteraan is 'cumulatief' en bevat dus ook de registers van de delen I tot en met VII.

Erik Aerts

H.F.M. Peeters, *Historische gedragswetenschap. Een bijdrage tot de studie van menselijk gedrag op de lange termijn* (Meppel: Boom, 1978, 384 blz., ISBN9060093194).

Dit boek is gegroeid uit een syllabus voor studenten waarin een overzicht geboden wordt van verschillende sociaal-wetenschappelijke theorieën voor zover die voor de historicus van belang kunnen zijn. De economie is daarbij overigens achterwege gelaten; het zal dus vooral om sociologische en psychologische theorieën gaan. Het boek is echter meer dan alleen een overzicht: het heeft ook een duidelijke these. De auteur is ervan overtuigd dat de huidige sociale wetenschappen veel zouden kunnen winnen bij een historisering van hun studie-object. Aangezien dit nu niet of onvoldoende het geval is constateert hij een zekere 'kortademigheid' in het tegenwoordig sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Hier worden dus niet, zoals dat in het recente verleden zo vaak het geval was, de sociale wetenschappen aan de historicus ten voorbeeld gesteld, maar op sympathieke wijze wordt gepoogd beide elkaar halverwege te laten ontmoeten. En dat is wat Peeters verstaat onder 'historische gedragswetenschap'.

Het boek bestaat uit vier delen: I over de geschiedenis van mensen en begrippen, II denkramen voor de studie van menselijk gedrag op lange termijn, III socioculturele en biologische evolutie, variaties en determinanten en IV methoden en technieken. In het eerste deel behandelt Peeters het historisch besef; hij laat zien dat dat er niet altijd geweest is en beschrijft verschillende vormen daarvan (dit is een aardig stuk). Op grond van de historiciteit van de mens wordt ook het begrip 'het wezen van de mens' verworpen. Dan worden de be-

grippen cultuur en persoonlijkheid besproken evenals de interdependencies die volgens auteurs als Elias en Keniston bestaan tussen dat waar deze begrippen naar verwijzen. Peeters beklemtoont dat door die interdependencies het zwaartepunt van historische veranderingen in de loop van het historische proces steeds ergens anders komt te liggen en bekritiseert daarom Marx' exclusieve aandacht voor de economie. Tenslotte laat Peeters in dit deel zien wat het nut van de geschiedschrijving is: zij helpt ons bij onze oriëntatie in de maatschappelijke werkelijkheid, toont ons onze mogelijkheden en behoedt ons voor een vertrouwen op blauwdrukken voor een betere wereld.

In het tweede deel bespreekt Peeters drie 'denkramen' waarbinnen de historische evolutie op langere termijn gepast zou kunnen worden. Het eerste 'denkraam' wordt gevormd door maatschappelijke evolutietheorieën gemodelleerd op Lamarck en Darwin. Men kan daarbij denken aan de systemen van Spencer, Gobineau of Gumpłowicz of - om een meer moderne en zeer goed verdedigbare variant te noemen - aan Poppers model voor de groei van wetenschappelijke kennis. Een bezwaar van dit 'denkraam' is dat wanneer je kijkt naar de ontwikkeling van verschillende culturen in China, Zuid-Amerika of Europa er geen sprake blijkt te zijn van unilineariteit in de evoluties die zij hebben doorlopen. Soms zijn er wel slaven dan weer niet, soms is er feodalisme maar niet altijd. Desondanks is dit 'denkraam' van 'onschatbare waarde', zegt Peeters en hij stelt het boven de beide andere.

Binnen het tweede 'denkraam' vallen de structuur- en systeemtheorieën, dat wil zeggen de theorieën die menselijke samenlevingsverbanden trachten te analyseren door vast te stellen wat de functie van bepaalde onderdelen is voor het in stand blijven van het geheel en voor andere onderdelen. In dit verband wordt Sorokin besproken, de 'culturologie' van Kroeber (die volgens deze laatste de koningin der wetenschappen zou zijn omdat zowel de sociologie als de psychologie uit haaf afgeleid kunnen worden) alsmede Eriksons Freudiaanse maatschappij-analyses en de correcties daarop door Kardiner, Whiting en Child. En dan is er een lang en duister stuk over Talcott-Parsons waar, naar ik aanneem, de gemiddelde lezer weinig greep op zal kunnen krijgen. Verwant met het functionalisme is het structuralisme dat gepresenteerd wordt vooral in de persoon van Foucault en Peeters sluit af met een behandeling van de toch altijd weer verbazingwekkende metabletica van Van den Berg. Peeters mist in de structuur- en de systeemtheorieën voldoende aandacht voor de 'openheid', de historiciteit en het procesmatig gegroeid zijn van menselijke samenlevingsverbanden.

Het derde 'denkraam' is het Marxisme. Peeters geeft een korte samenvatting van het Marxisme en vult die aan met een aantal Marxistische theorieën over de persoonlijkheid (van Holzkamp en Sève (deze laatste een zeer verward heer, naar het schijnt)) - een onderwerp waar Marx zelf geen belangstelling voor had. Peeters verwijt Marx en de Marxisten aan een in essentie negentiende-eeuws begrippenkader een universele betekenis te willen toekennen. Het eerste 'denkraam', mits geamendeerd met het goede van de beide andere, heeft daarom Peeters voorkeur. Het is jammer dat Peeters geen poging doet deze 'derde weg', zoals hij die synthese noemt, nader te preciseren.

In het derde deel wordt een aantal belangrijke determinanten van het sociale gebeuren behandeld. Gevraagd wordt hoe culturen zich aan veranderende omstandigheden aanpassen (accommodatie en assimilatie), hoe culturele en sociale waarden het gedrag van individuen beïnvloeden en hoe waarden en attitudes samenhangen. Peeters behandelt de vraag hoe elites functioneren en hoe het gesteld is met de rol van de jeugd, die in de zogenaamde 'non-kinship societies' ook een soort elite vormt. Het derde deel eindigt met een beschouwing over de relatie natuur (= biologische gegevens) en cultuur (= culturele en historische gegevens); in dit verband komt ook de ethologie en de waarde daarvan voor de sociale weten-

RECENSIES

schappen ter sprake. Het vierde deel tenslotte behandelt een aantal in de sociale wetenschappen gehanteerde methoden en technieken; daarover valt in het kader van deze bespreking weinig belangwekkends te vermelden.

Dit boek is naar alle waarschijnlijkheid bedoeld als een leidraad bij colleges over de relaties tussen de geschiedenis en de sociale wetenschappen. Ik heb dit jaar voor een candidatencollege het boek als zodanig gebruikt en geconstateerd dat het inderdaad redelijk voldoet. Het boek vermeldt wat in een boek als dit vermeld moet worden en behandelt de stof doorgaans op een competente en leerzame wijze. Ook de studenten waren - hoewel niet enthousiast - redelijk tevreden. Het eerste en tweede deel (met uitzondering van 6.6. en 6.7.) zijn overigens sterker dan de rest van het boek. Desondanks zijn er enkele bezwaren. In de eerste plaats had de stof misschien wat duidelijker gestructureerd kunnen worden. Mijn ernstigste bezwaar is dat de weergave van de besproken theorieën soms wat erg plichtmatig en uittrekselachtig aandoet; de contouren van de behandelde theorieën verdwijnen dan vrijwel geheel. Tenslotte is het boek niet vrij van in een al of niet diepzinnig jargon verklede banaliteiten in de trant van dat alles veranderlijk is of dat alles met alles samenhangt. Soms ontaardt dit in mededelingen die grammaticaal weliswaar correct zijn, maar voor het overige geheel zinledig (zie bijvoorbeeld de definitie van het begrip 'epistème' op bladzijde 161). Tenslotte moet mij van het hart dat een boek als dit op mij bij tijd en wijle een deprimerende indruk maakt: als men de opkomst en ondergang aanschouwt van al die even ambitieuze als pompeuze en universalistische theorieën dan vraagt men zich wel eens af wat de zin mag zijn van de constructie van dit soort intellectuele zepelins. Misschien zal men zich in een intellectueel wat frugaler toekomst oprecht verbazen over die sociaal-wetenschappelijke rococo waarop onze tijd zozeer verzot lijkt te zijn.

F.R. Ankersmit

P. Kapteyn, *Taboe, ontwikkelingen in macht en moraal speciaal in Nederland* (Amsterdam: De Arbeiderspers, 1980, 327 blz., f42,-, ISBN9029524804).

De convulsieve, naar men destijds dacht 'taboe-doorbrekende' gedragingen van sommige groepen in de late jaren zestig en vroege jaren zeventig, waren voor de auteur van dit proefschrift aanleiding zich in begrip en fenomeen 'taboe', te verdiepen. De Amsterdamse socioloog Kapteyn liet zich daarbij inspireren door de civilisatietheorie van Norbert Elias. Het is dus niet verwonderlijk dat zijn studie een belangrijke historische dimensie heeft gekregen. De centrale begrippen uit Elias' analyse van het beschavingsproces: de ontwikkeling van 'Fremdzwang' naar 'Selbstzwang', rationalisering, het beschavingseffect van afnemende machtsverschillen tussen sociale lagen en de relatieve autonomie van dit hele proces, dienen Kapteyn als mijlpalen bij zijn verkenning. In zijn betoog tracht hij de volgende vraagstelling tot een oplossing te brengen 'hoe zijn de mensen aan deze taboes gekomen; waarom hebben ze deze taboes doorbroken en wat betekende die verandering voor hun omgang met elkaar?' (19, vergelijk 38). Twee omslagperiodes neemt Kapteyn in het Nederlandse ontwikkelingsproces aan: de tweede helft van de achttiende eeuw toen 'de terughoudendheid aan sterkte won' en de tweede helft van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw waarin taboes werden doorbroken. 'Bij het doorbreken gaat het om de vraag of er wellicht sprake is van een teruggang, van een wending of toch van een voortzetting van civiliseringsprocessen'(43).

Een onderzoek naar de betekenisverschuivingen in het begrip taboe sinds de kennisma-